

Primož Krašovec

Louis Althusser: Za Marxa.

Ljubljana: Založba /*cf., 2023.

Prevod: Maja Breznik in Slavoj Žižek.

334 str., (ISBN 978-961-257-173-3), 30 EUR

Knjiga *Za Marxa* nadaljuje renesanso prevodov Althusserja v slovenščino – ti so se začeli v osemdesetih s prvim prevodom *Ideologije in ideoloških aparatov države* (1980) ter *Filozofijo in spontano filozofijo znanstvenikov* (1985), nadaljevali z *Izbranimi spisi* (ki poleg *Ideologije* vsebuje še dva spisa »srednjega« Althusserja in pozni *Podtalni tok materializma srečanja*) leta 2000 in nato presahnili do 2017, ko je izšel prevod *Predavanj o Rousseaju* – in je skupaj z *Branjem Kapitala* (2018) najpomembnejši del »zgodnjega« Althusserja oziroma Althusserja strukturalističnega marksizma iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, ki je bil v dosedanjih prevodih odsoten, čeprav sta obe deli močno vplivali na lokalno bolj znana in vplivnejša dela iz sedemdesetih, kot je *Ideologija*.

Za Marxa uvede tako splošni teoretski horizont oziroma problematiko, ki jo je Althusser kasneje razvijal in samokritično predeloval v sedemdesetih, kot tudi že nekatere ključne koncepte, ki bodo kasneje nastopali v *Ideologiji* in drugod. V tej razsežnosti – razširitve in dopolnitve teoretskega horizonta/problematike – je glede na lokalni teoretski pomen *Ideologije* in drugih že prej prevedenih Althusserjevih del prevod *Za Marxa* nedvomno aktualen in teoretsko relevanten (poleg že omenjenih zametkov konceptov teorije ideologije vsebuje tudi zametke razmerja med filozofijo in znanostjo, ki ju Althusser nadalje razvija v *Filozofiji in spontani filozofiji znanstvenikov* ter *Leninu in filozofiji*) ter predstavlja nekakšen teoretski *prequel* nekaterim že prevedenim delom.

A hkrati to ne izčrpa teoretskega potenciala *Za Marxa*, saj poleg že omenjenega vsebuje tudi izčrpno kritiko humanističnega marksizma oziroma branj Marxa, skozi katero Althusser razvija antihumanistično strukturalistično branje Marxa. Ali, rečeno drugače, koncepti, ki jih Althusser kasneje razvije v smeri teorije ideologije in marksistične epistemologije in ki so v zametkih prisotni že v *Za Marxa*, so »organski« del njegove kritike humanizma, kar je kontekst, ki je v dosedanjih prevodih Althusserja manjkal in ga prevod *Za Marxa* pomembno dopolni. Osnovni koncept te kritike humanizma, ki se deloma nadaljuje tako v Althusserjevi kasnejši marksistični epistemologiji in teoriji ideologije in ki se prvič pojavi ravno v *Za Marxa*, je epistemološki rez. Gre za predelavo Bachelardovega koncepta epistemološkega preloma, s katerim je ta pokazal, da se znanost ne razvija linearno in kontinuirano na način vse natančnejšega in izčrpnjšega spoznavanja svojih predmetov, temveč, nasprotno, na način diskontinuitet in prelomov.

A medtem ko so za Bachelarda epistemološke ovire, ki motijo razvoj znanosti, individualno psihološke in je tisto, kar se upira znanstvenemu mišljenju, vsakdanje mišljenje, so za Althusserja epistemološke ovire strukturne in se znanosti upira ideologija. Znanstvena teorija se lahko vzpostavi le z rezom s predhodno ideološko problematiko, in ravno ta rez, po katerem se Marxova teorija razlikuje od humanistične ideologije, je

tisto, kar Althusser raziskuje v *Za Marxa*. Zgodovinski kontekst te raziskave so razprave o marksistični teoriji in politični strategiji, ki so sledile Stalinovi smrti (1956 – *Za Marxa* prvič izide leta 1965) ter (samo)kritičnim komunističnim in marksističnim refleksijam stalinističnega terorja v Sovjetski zvezi. Tedanje razprave o marksistični teoriji, ki naj bi bila zmožna tako kritično ovrednotiti kot intelektualno preseči stalinistično obdobje komunistične zgodovine, so (tako na socialističnem vzhodu – primer je jugoslovanska Praxis šola v šestdesetih – kot znotraj zahodnega marksizma) kot teoretski problem stalinizma večinoma opredelili pretirano objektivistično branje Marxa, prevelik poudarek na *Kapitalu* in zanemarjanje Človeka, etike in humanosti ter kot rešitev predlagale antropocentrično branje Marxa in povratak k njegovim zgodnjim delom (predvsem *Pariškim rokopisom*), skratka marksistični humanizem.

Za Marxa je neposredna kritika teh tendenc v tedanjem marksizmu. Motivacija za njo je slutnja, da se z njimi marksistična teorija nevarno približuje meščanski, liberalni ideologiji (ki se je, vsaj v regionalnem kontekstu, potrdila s konverzijo jugoslovanskih humanističnih marksistov v liberalizem konec osemdesetih in v devetdesetih) in s tem izgublja tako svojo kritično teoretsko razsežnost kot zavezanost revolucionarni komunistični politiki. A obenem zaradi kontaminiranosti s stalinizmom neposredna reafirmacija »objektivističnega« marksizma in poudarka na *Kapitalu* ni bila mogoča oziroma je zahtevala teoretsko inovacijo. Althusserjeva rešitev tega problema je bila že omenjena izposoja koncepta epistemološkega preloma in njegova predelava v epistemološki rez, ki ločuje teorijo od ideologije. Mladi, humanistični Marx je tako postal ideološki Marx oziroma Marx, ki je začel razvijati svojo teorijo v »mediju« takratne meščanske ideologije – mladoheglovskega idealizma. A sčasoma je začel opuščati začetne koncepte (denimo človeško bistvo in odtujitev) in mladoheglovske filozofije ni kritiziral več od znotraj, temveč je začel razvijati svojo teoretsko problematiko in nove koncepte (denimo družbena formacija, razredni boj, produkcijski način). Epistemološki rez, znotraj katerega se Marx emancipira od humanistične ideologije, je Althusser lociral v *Nemški ideologiji*, za katero je kasneje Marx slavno napisal, da sta v njej z Engelsom opravila s svojo poprejšnjo filozofsko vestjo.

Althusserjeva teza je radikalna – za Althusserja Marx ni bil nikoli zares heglovec, temveč se je tudi v mladostnih spisih že poskušal izviti iz heglovske problematike, zato tudi za branje Kapitala Heglova teorija ni relevantna, saj je bila (razen nekaj sarkastičnih opazk in podobnosti na ravni besed, ne pa tudi teoretske strukture) že popolnoma opuščena. Četudi bi se dalo kritiko humanističnega marksizma verjetno izvesti tudi brez nje, lahko Althusserjevo kritiko Hegla v Marxu razumemo v širšem kontekstu kompleksne intelektualne zgodovine pariških šestdesetih, kjer je kritika Hegla s strani Althusserja, Foucaulta, Deleuza in drugih pripravljala teoretski teren za strukturalizem in poststrukturalizem (katerih ključni klasični filozofski referenci sta bila Spinoza in Nietzsche) – in ravno strukturalistična teorija, ki jo je v Franciji pred Althusserjem inavguriral Lévi-Strauss in vzporedno z Althusserjem razvijal Lacan, je bila tista, ki je Althusserju omogočila antihumanistično branje Marxa.

Knjiga *Za Marxa* sicer ni ukinila humanizma v teoriji – ta je v družboslovju in humanistiki še vedno prisoten v obliki »manifestnih« predstav o človeku, individualnosti,

subjektu in agency, a predstavlja zgodovinski dokument osnov kritike humanizma, ki je ravno zaradi njegovega vztrajanja še vedno aktualna in relevantna. Humanizem ni tako vztrajen zaradi svoje teoretske vrednosti niti ne nastopa vedno kot izdelana ideologija; prej je epistemološka ovira v osnovnem Bachelardovem pomenu (upiranje generičnega zdravega razuma znanstvenemu spoznanju) – in brez vztrajnega ponavljanja antihumanističnega epistemološkega preloma je tudi sodobna sociologija bolj ali manj le zdrav razum, obtežen s strokovnim žargonom.

V tej razsežnosti je prevod *Za Marxa* pomemben kot gesta oziroma intervencija – tudi če so nekatere podrobnosti v knjigi zastarele in vsi njeni koncepti (denimo razumevanje države kot orodja vladajočega razreda ali metafora baze in nadzidave) niso prestali preizkusa časa, je osnovni antihumanistični naboj (skupaj z osnovnim strukturalističnim premikom težišča teorije od substance k razmerjem) še vedno odločilen. Enako pomemben je tudi poudarek na avtonomiji teorije, saj lahko ob pregledu kasnejših zdravorazumskih kritik antihumanističnih teorij (denimo Foucaultove teorije diskurzivnih formacij, Deleuzove teorije afektov, Kittlerjeve materialistične teorije medijev ali Landove teorije tehnologije) hitro ugotovimo, da te izhajajo iz kriterijev, ki so teoriji zunanji in zanjo irelevantni, denimo, da antihumanizem ni uporaben za boje za socialno pravičnost, da je moralno ambivalenten ali da je preveč pesimističen, kot da bi bila vloga teorije moralno-bodrilna, in ne spoznavna. *Za Marxa* tako ne predstavlja toliko neposredno aktualne marksovske teorije (oziroma obstaja veliko kakovostnejših sodobnih marksovskih teoretskih del, predvsem povezanih z *Neue Marx Lektüre*) kot primer osnovnega teoretskega pristopa, ki je postavil sodobno teorijo.